

2. Даньшин А.В. Институт Медиации в традиционном Китае (X-XIX вв.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2014_12-2_10.pdf.

3. Гірник А.М., Резаненко В.Ф. Світоглядні та етико-правові засади медіації в Китаї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fekmair.ukma.edu.ua%2Fbitstream%2Fhandle%2F123456789%2F81%2FHirnyk_svitohliadn_ta_etyko_pravovi_zasady.pdf%3Fsequence%3D1&name=Hirnyk_svitohliadn_ta_etyko_pravovi_zasady.pdf%3Fsequence%3D1&lang=uk&c=58db772789bf&page=1.

4. Закон Китайской Народной Республики о посредничестве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mediators.ru/rus/about_mediation/foreign_law/china/text4

5. Даньшин А.В. Единый государственный экзамен в системе отбора на государственную гражданскую службу в традиционном Китае / А.В. Даньшин // Право и образование. – 2012. – № 10. – С. 113-125.

6. Шпак Р. Процедура медіації в Ізраїлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mosmediator.narod.ru/index/0-1622>

7. Лазаренко М.М. Імплементация медіації в правову систему: міжнародний досвід та перспективи інституціоналізації в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fjournals.iir.kiev.ua%2Findex.php%2Fapmv%2Farticle%2FviewFile%2F2631%2F2337&name=2337&lang=uk&c=58db7986edcf&page=1>

8. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації у зарубіжних країнах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fukrmediation.com.ua%2Ffiles%2FPravo_Ukrainy_11-12_2011_page_225-245.pdf&name=Pravo_Ukrainy_11-12_2011_page_225-245.pdf&lang=uk&c=58dbb8c7d363

Козут В.

*студент магістратури юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету
Науковий керівник: к.і.н., доцент, доцент кафедри
теорії та історії держави і права ТНЕУ
Грубінко А.В.*

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ЗА УКРАЇНСЬКИМ ПРАВОВИМ ЗВИЧАЄМ ТА ЙОГО РЕЦЕПЦІЯ У ПРАВІ УКРАЇНИ

Спадкове право посідає особливе місце у системі цивільного права. Незважаючи на консерватизм, воно залишається актуальним у кожній державі, враховуючи його нерозривний зв'язок із правом власності. Більшість вітчизняних науковців традиційно визначають спадкове право як сукупність норм, що регламентують порядок переходу майна (майнових прав) померлого до іншої особи у встановленому законом порядку.

В сучасній правовій системі головним і основним джерелом спадкового права виступають писані закони та підзаконні нормативно-правові акти. Однак до джерел спадкового права належать також норми міжнародного права і

міжнародні договори України, судова практика. Своєрідними джерелами спадкового права виступають правові звичаї.

Соціальна норма-звичай є правилом поведінки, що склалося в процесі співжиття людей в результаті фактичного його застосування впродовж тривалого часу. Становлення звичаєвого права відбувалося в процесі довгого та одноманітного дотримання певних норм і правил, які втілювали в собі правові уявлення, що переважали в суспільстві. Саме регулярність перетворювала неписані норми поведінки в діюче право, що регламентувало широке коло відносин. В юридичному аспекті звичаєве право можна розглядати як елемент правової надбудови (правової системи), як нетипову частину самого права.

Правовий звичай – це певне правило поведінки, успадковане традиційними стереотипними приписами, сформованими спільнотою відповідно до уявлень про доцільне (справедливе) для виконання, та забезпечене підтримкою державної влади. Правовий звичай є джерелом права у випадку посилення закону на його існування і застосування, тобто насамперед за умови його запису у вигляді нормативно-правового акта, судового прецеденту та адміністративного рішення.

Поширеними є правові звичаї в цивільному праві. Відповідно до ст. 7 Цивільного кодексу України цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства у цивільних відносинах не застосовується [1]. Кодекс містить визначення звичаю, відповідно до якого ним є правило поведінки, яке не встановлено актами цивільного законодавства, але є ustalеним у певній сфері цивільних відносин.

Спадкування – це одна з найдавніших та одночасно найбільш консервативно-традиційних галузей українського приватного права, адже її безпосереднім джерелом були народні звичаї та правосвідомість. Її витoki безумовно можна виводити ще із додержавних часів [2, с. 28]. Першою фіксованою (писаною) і санкціонованою державою пам'яткою державно-звичаєвого права була «Руська Правда», яка приділяла значну увагу питанням спадкування. На всіх етапах розвитку українського права спадкування відбувалося за такими основними формами: первісно за звичаєм; за заповітом і за законом.

Сфера сімейно-майнових відносин у сільській звичаєвій традиції переважно ігнорувала офіційне право і мала звичаєво-правовий характер. Офіційне право, визначаючи раз і назавжди одну норму чи ряд норм, було надто вузьким і формальним для безкінечно варіативної реальної ситуації в землеробському суспільстві. Спадкоємство за звичаєм наставало у тому випадку, коли був відсутній заповіт. Якщо ж існував заповіт, то за звичаєм спадкувалося тільки те майно, яке не було внесене до заповіту. Якщо було майно, яке ділилося за звичаєвим правом, воно поділялося між усіма спадкоємцями, включаючи і тих, які отримали спадщину за заповітом [3, с. 147].

Розв'язання майнових конфліктів у різних регіонах мали часто різний характер, що свідчить про різноманіття звичаєвих проявів і практики їх застосування. Зокрема, якщо в одних місцевостях за інерцією судові справи розв'язувалися на основі звичаїв і правил, що існували у XVIII ст. і раніше, то в

інших у практику судів проникав закон, який часто дозволяв розв'язувати суперечки на основі місцевих звичаїв і правил, прийнятих у побуті. При цьому виявлялася певна стихійність поєднання норм закону і звичаю.

При цьому потрібно враховувати, що спадкування за звичаєм відрізняється від «класичного спадкування» за законом. Як зазначають дослідники, стосовно звичаєвого права термін «спадкування» є умовним. Тому більш коректно щодо української селянської звичаєво-правової традиції вживати ширші терміни «виділ майна», «поділ майна» зі вказівкою до чи після смерті домогосподаря (або іншого члена сім'ї). Тому основними майновими процедурами в українській селянській родині були виділ і спадковий поділ, що тісно пов'язані між собою та сповідували одну мету – раціонально розподілити родове («батьківське») майно. Визначальними для звичаєвого спадкування були принципи кровної спорідненості та особистої праці (трудоий принцип), тобто особистого внеску в господарство.

Майновий статус різних членів родини виявляв ознаки статево-вікової стратифікації, а також базувався на системі спорідненості. Остання актуалізувала не лише біологічні зв'язки і спорідненість за шлюбом, а й соціальну спорідненість (сімейно-трудоу). Причому народна звичаєва традиція категорично не наполягала на першорядності біологічної спорідненості. Виходячи з принципів господарської доцільності, вона могла віддати перевагу іншим типам родинних зв'язків, у тому числі фіктивним.

При вирішенні основних майнових процедур (виділ майна, спадковий поділ) за патріархальним правом чоловіча стаття мала перевагу перед жіночою, повнолітні перед неповнолітніми і перестарілими, рідні (в межах однієї родини) перед напіврідними, нерідними, а «законні» родичі перед фіктивними (інститут приймацтва). Народна традиція при спадкуванні враховувала суб'єктивні чинники, такі, як працездатність і працьовитість особи, її моральні якості [3, с. 156].

Стандартний патріархальний варіант сімейних спадкових поділів вважав синів головними претендентами на сімейне («батьківське») майно. Лише за відсутністю або неповноцінністю синів (у фізичному і моральному плані) першочергове право на сімейне майно мали інші члени родини. Перевага надавалася нерідній особі чоловічої статі перед кровним родичем жіночої статі (донькою), що зумовлювалося насамперед господарською доцільністю.

Специфіка подільності сімейств в Україні спричинила ситуацію, при якій після смерті домогосподаря його права переходили жінці-вдові. Тобто жінка була головною правонаступницею домогосподаря. Статус жінки-невістки, відповідно, був на порядок нижчим. Щодо неодружених жінок (дівчат), то єдине майнове право, яке мали вони в сім'ї батька – це право на отримання приданого. Навіть коли донькам наділялася частка нерухомого майна, вона була умовною (символічною), автоматично додаючись до чоловічої. Хоча булий й виключення з правил [4, с. 6].

Специфікою української звичаєво-правової традиції був розвинений інститут приймацтва, який включав у себе не лише приймацтво за шлюбом, а й усиновлення, опіку над неповнолітніми і старими. Угоди про приймацтво тісно переплетені з шлюбними угодами (приймацтво зятя), а також зі звичаями спадкування і виділу майна [5, с. 63].

Зі спадковим звичаєвим правом пов'язані селянські заповіти. Це виявлялося переважно в тому, що за народною традицією усний заповіт є переважно обрядовою фіксацією звичаєвої норми спадкоємності, за якою сини здебільшого отримували рівні частини, а донькам забезпечувалося придане. Письмовий заповіт закріплював особисту волю заповідача, яка як правило суперечила або не передбачалася звичаєм. Сам факт складення письмового заповіту і форму, за якою він складався, можна вважати цілковито відповідною до законодавства на території всієї України. Заповіти дуже часто фіксували звичаєві норми.

У вітчизняному цивільному законодавстві знайшли закріплення чимало звичаєво-правових норм, які мають як загально-традиційне, так і специфічно українське звичаєве начало. Серед них відзначимо: визначення підстав усунення від права спадкування (наприклад, якщо особа-спадкоємець ухилялася від виконання обов'язку щодо надання допомоги чи утримання спадкодавця); фіксація норми щодо права спадкування земельної ділянки із збереженням її цільового призначення; норми щодо спадкування частки у праві спільної сумісної власності і рівність спадкових часток співвласників; власне інститут заповіту та основні умови його чинності; процесуальні права заповідачів; звичаєві аналоги заповідального відказу та підпризначення спадкоємця; право першочергового спадкування для дітей, дружини померлого і його батьків; прирівняння права спадкування усиновленого та усиновлювача, а також їх нащадків і родичів до родичів за походженням; надання спадкових прав жінкам та інше. Ці та інші приклади впливу звичаєвого права на норми сучасного спадкового права України свідчать про належність українського права до кращих зразків європейської правової культури. Наведені приклади підтверджують, що звичаї у спадковому праві України реально існують і впливають на формування та реалізацію позитивних норм права. Це свідчить про неприпустимість ігнорування і необхідність врахування правового звичаю як джерела сучасного матеріального і процесуального права України.

Право на спадщину є одним із основних цивільних прав фізичної особи. У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни у Конституцію України та привести її норми у відповідність до практики європейської спільноти, а саме, право на спадщину необхідно закріпити в ч. 5 ст. 41 Конституції України: «Право на успадкування гарантується». Також пропонуємо у перспективі доповнити п. 1 ст. 7 «Звичай» Цивільного кодексу України, включивши до переліку правових звичаїв спадковий звичай.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – С. 356.
2. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник / Грубінко А.В. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. – 656 с.
3. Гримич М.В. Інститут власності у звичаєво-правовій культурі українців ХІХ – початку ХХ століття / Гримич М.В. – К.: Арістей, 2004. – 588 с.
4. Мацькевич М. Історична пам'ять народу та сучасне українське державотворення / М. Мацькевич // Юридична Україна. – 2009. – №1. – С. 4-8.
5. Панасюк О.Т. Звичаєве регулювання трудових відносин / О.Т. Панасюк // Вісник КНУ: Юридичні науки. – 2004. – № 60-62. – С. 62-63.